

Wolfgang Münchau

KAPUT

Konec nemškega čudeža

WOLFGANG MÜNCHAU
KAPUT
KONEC NEMŠKEGA ČUDEŽA

Prevedel Samo Kuščer

UMco
25 let

Ljubljana 2025

Wolfgang Münchau
KAPUT
Konec nemškega čudeža

KAPUT
The End of the German Miracle

Copyright © Wolfgang Münchau, 2024

© za Slovenijo UMco, d. d., 2025.
Vse pravice pridržane.

Prevod: Samo Kuščer
Izdajatelj in založnik: UMco, d. d.
Zbirka Angažirano

Odgovorni urednik: Samo Rugelj
Pomočnica urednika: Renate Rugelj
Korektura: Žiga Rugelj in Boštjan Svete
Oblikovanje ovitka in postavitev: Žiga Valetič
Tisk: Camera, d. o. o.
Naklada: 500 izvodov, 1. natis
Ljubljana 2025

V okviru določil Zakona o avtorski in sorodnih pravicah so brez pisnega dovoljenja založbe prepovedani reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba tega avtorskega dela ali njegovih delov v kakršnem koli obsegu ali postopku, v številni fotokopiranje, tiskanje in shranjevanje v elektronski obliki.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

338(430)"20"
323(430)"20"

MÜNCHAU, Wolfgang

Kaput : konec nemškega čudeža / Wolfgang Münchau ;
prevedel Samo Kuščer. - 1. natis. - Ljubljana : UMco, 2025.
- (Zbirka Angažirano)

Prevod dela: Kaput : the end of the German miracle
ISBN 978-961-7225-14-3
COBISS.SI-ID 225251075

UMco, d. d., Leskoškova 12, 1000 Ljubljana
tel.: 01/ 520 18 39, e-pošta: bukla-urednistvo@umco.si, www.bukla.si

Za Susanne, Joshua in Eliasa

VSEBINA

Zahvale	9
Prolog	11
1 Kanarček	33
2 Neraziskano ozemlje	49
3 Pomanjkanje energije	85
4 Kitajski sindrom	115
5 Zlom zavore	145
6 Mi in drugi	169
Epilog	187
Viri	199
Imensko in stvarno kazalo	233

Zahvale

Te knjige ne bi bilo brez velikodušne pomoči Billa Bollingerja, ki me je spodbudil k pisanju in je zagotovil sredstva za potrebne raziskave. Še posebej sem dolžan zahvalo Fredericku Thelenu, ki je priskrbel veliko količino raziskovalnih podatkov za to knjigo in čigar delo je bilo podlaga za več ključnih poglavij – o financah, o Rusiji in Kitajski, o tehnologiji in o priseljevanju.

Prav tako bi se rad zahvalil sedanjim in nekdanjim sodelavcem v Eurointelligenceu, ki so delali na več delih celotne pripovedi. Eurointelligence je bil pomemben vir za to knjigo. Zahvaljujem se tudi neštetim sodelavcem, sogovornikom in bralcem, ki so v preteklih letih prispevali k poglobljenemu razumevanju vprašanj, ki jih obravnavam v tej knjigi.

Prolog

Mülheim v Nemčiji, kjer sem odraščal, ni posebno veliko mesto, v njem pa deluje nekaj velikih podjetij. Leži na zahodnem robu Porurja, danes pa v njem živi 170.000 prebivalcev. Ko sem se vsak dan z vlakom vozil v gimnazijo v središču mesta, sem se peljal mimo dveh tovarn, drugo ob drugi. Okoli njiju so stale velike sive stanovanjske zgradbe, značilne za industrijska mesta Nemčije in drugih delov srednje Evrope tistega časa. V prvi tovarni so izdelovali cevovode, v drugi jedrske reaktorje. Starši več mojih sošolcev so delali v teh dveh tovarnah, nekateri kot inženirji ali menedžerji, eden kot jedrski fizik. Cevovodi in jedrski reaktorji so poganjali nemško gospodarstvo. Bili so življenjska sila nemškega industrijskega modela.

To je bilo v sedemdesetih letih 20. stoletja, ko je bila Nemčija vodilna svetovna proizvajalka jedrskih elektrarn in je načrtovala, da si prihodnje energijske potrebe zagotovi z jedrsko energijo. Tudi cevovodi so igrali pomembno vlogo v njeni energijski politiki, še posebej po prvi naftni krizi leta 1973. Pozneje sta po teh cevovodih v Nemčijo dotekala norveška nafta in ruski plin.

V sedemdesetih letih je bila pomembna še ena značilnost nemškega gospodarskega čudeža – razvita gospodarska veja podjetnikov, ki so si z lastnimi močmi in sposobnostmi ustvarili uspešno podjetje. To obdobje podjetništva se je začelo konec štiridesetih in na začetku petdesetih let in je trajalo približno do združitve Vzhodne in Zahodne Nemčije. V Mülheimu sta delovala tudi nadvse uspešna – in izjemno skrivnostna podjetnika. Karl Albrecht je bil starejši od dveh bratov, ki sta leta 1946 prevzela materino trgovino z živili v sosednjem mestu Essen. Po uvedbi nemške marke leta 1948 sta brata uvedla novo maloprodajno zasnovo – diskontno trgovino z omejeno ponudbo in zelo nizkimi cenami. Trgovino sta s kratico poimenovala Aldi (Albrecht Diskont). Leta 1955 je v zvezni deželi Severno Porenje-Vestfalija obratovalo že sto trgovin Aldi. Leta 1961 sta brata šla vsak svojo pot. Mlajši Theo se je preselil severno od Essna, Karl pa na zahod v Mülheim, kjer je vodil podjetje Aldi Süd.

Brata Albrecht sta bila kot nekakšna duhova v našem mestu. Njune trgovine so bile vedno prisotne, sama pa se nista izpostavljala in ju je bilo le redko videti. Družina Albrecht pa ni bila nevidna le širši javnosti, temveč tudi medijem in politikom. Pri krajevnem časniku so celo najeli letalo, da so lahko preiskovali soseske, kjer naj bi živel Karl Albrecht. Brata nikoli nista privolila v intervju. Ko je leta 2014 Karl umrl pri štiriindevetdesetih, ni bil le najbogatejši Nemec in štiriindvajseti najbogatejši človek na svetu, temveč se tudi nikoli ni sestal z nemškim kanclerjem. Tako kot mnogi podjetniki njegove generacije se za uspeh ni imel zahvaliti politiki.

Trgovinski imperij bratov Albrecht je povsem drugačna dejavnost od industrijskih obratov, ki sem jih videl na svoji poti v šolo, vendar gre za dva temeljna stebra nemškega gospodarskega čudeža – korporativistično industrijo in podjetništvo. Trgovinska veriga Aldi še vedno obstaja, podjetniškega zagona, ki jo je spočel, pa ni več.

Tudi obe tovarni še stojita. Več najbolj znanih nemških industrijskih podjetij so ustanovili v 19. stoletju in na začetku 20. stoletja. Nekaterim ne gre več dobro. Zaradi višjih stroškov energije so nekatera manj konkurenčna. Stara Mannesmannova tovarna cevovodov je zdaj v lasti podjetja Europipe, ki je dobavila dele za dva naftovoda med Nemčijo in Norveško. Drugo podjetje se je prej imenovalo Kraftwerksunion in je bilo skupno podjetje dveh največjih nemških elektropodjetij, AEG in Siemens. Danes deluje pod korporacijo Siemens Energy. Ko je Vladimir Putin poleti leta 2022, nekaj mesecev po napadu na Ukrajino, zmanjšal dotok plina po plinovodu Severni tok 1, se je podjetje nekaj časa pojavljalo v novicah. Nemški kancler Olaf Scholz je obiskal tovarno v Mülheimu, ker si je plinsko turbino, ki je stala tam, nadvse močno želel vrniti v Rusijo, da bi plinovod lahko ponovno začel obratovati. Bere se kot zgodba iz davne preteklosti, vendar se je Nemčija poleti leta 2022 še vedno močno zanašala na ruski plin. Dotok plina se je ustavil šele proti koncu septembra leta 2022 z eksplozijo, ki je onesposobila plinovode Severnega toka. Zadnje nemške jedrske elektrarne so nehale obratovati aprila leta 2023.

Spremembe v mojem rodnem mestu so odslikavale dogajanje v celotni državi. Nemčija je bila industrijska velesila Evrope, v nekem obdobju je bila največja izvoznica na svetu.

Zaradi specializacije pa je bilo njeno gospodarstvo občutljivo in preveč odvisno od različnih dejavnikov. Postalo je odvisno od Rusije za dobavo plina in od Kitajske kot izvoznega trga. Pred izstopom iz EU je bilo Združeno kraljestvo največji vir nemškega presežka na tekočem računu plačilne bilance, ki meri razkorak med izvozom in uvozom ter naložbenimi tokovi. Sledil je prelom z Rusijo. Odnosi s Kitajsko, ki je bila še pred nekaj leti največja trgovinska partnerica, niso več takšni, kot so bili v času razcveta globalizacije. Največji šok je bil morda tehnološki. V analogni dobi je bila Nemčija svetovna prvakinja, vendar so digitalne tehnologije postopoma vse bolj posegale v naše življenje. Nemci so izumili avtomobilski motor z notranjim zgorevanjem, elektronski mikroskop in Bunsenov gorilnik. Niso pa izumili računalnika, pametnega telefona ali električnega avtomobila. Sčasoma je to postalo problematično.

Ta knjiga opisuje vzpon in padec izjemno uspešne industrijske sile. Ne podajam pa nasvetov, kaj naj bi storili, da bi zaustavili nemški industrijski zaton. Za kaj takšnega bi bila potrebna zelo drugačna in obsežnejša knjiga. Podajam le pripoved o tem, kar se je zgodilo in zakaj. Prav tako ne gre za pripoved o Nemčiji kot »evropski bolnici«. Ta sramotni naziv prehaja od ene do druge evropske države in ni nič drugega kot trenutni posnetek v gospodarskem ciklu. Pričakujem, da se bo tedaj, ko bo ta knjiga izšla, Nemčija že rešila recesije, ki se je začela s pandemijo leta 2020, se nadaljevala z ruskim napadom na Ukrajino februarja leta 2022 in je vztrajala do konca leta 2023. Bolehnost pa bo ostala in prav ta je predmet te knjige. Nemški gospodarski model je iztiril, gospodarsko okrevanje pa tega ne bo popravilo.

*

V marsikateri drugi državi, zlasti v Združenem kraljestvu, občudujejo nemški model socialnega tržnega gospodarstva. Prijatelj, britanski novinar, me je posvaril, naj ne napišem te knjige. Dejal je, da se je v poklicnem življenju vedno držal pravila, da ne sme staviti proti nemškemu gospodarstvu. Kot vidimo, nisem upošteval njegovega nasveta, vendar spoštujem osnovno misel za njim.

Marsikdo je imel pomisleke o nemškem pristopu, pogosto so se norčevali iz obsedenosti Nemčije z industrijo in njene- ga nesprejemanja dejstva, da sodobna zahodna gospodarstva temeljijo na storitvah in ne na proizvodnji. Do neke mere se strinjam s tem pogledom. Nemci imajo veliko preozko stališče do storitev – pogosto jih vidijo le kot dodatek industriji. Menim pa tudi, da je zapostavljanje industrije v nekaterih delih Zahoda šlo predaleč. Industrija ustvarja močne mrežne učinke, v mnogih državah – na primer v Združenem kraljestvu in ZDA – pa jih pogosto podcenjujejo.

Nemčija se je v preteklosti opomogla, ko bi to najmanj pričakovali. Močna je bila v petdesetih in zgodnjih šestdesetih letih prejšnjega stoletja, nato od sredine osemdesetih do sredine devetdesetih let in ponovno v prvi polovici zadnjega desetletja. Bi lahko bilo sedanje slabo stanje, ki se je začelo leta 2017, le še eno takšno prehodno obdobje? Me bo pozneje presenetilo vnovično okrevanje, če tako kot mnogi kritiki nemškega modela prehitro proglasim propadanje?

Mislím, da ne. Sedanje nemško gospodarsko bolehanje se od preteklih razlikuje v pomembnem pogledu. Če podjetja

postanejo nekonkurenčna, lahko država zmanjša davke, uvede reforme na področju dela ali manipulira z menjalnim tečajem. Za specializirana podjetja, ki izdelujejo na primer plinske grelnike ali dizelske motorje, pa danes težav ne predstavljajo stroški, temveč sam proizvod. Če morajo ljudje nameščati toplotne črpalke namesto plinskih grelnikov ali morajo kupovati električne avtomobile, ker bo EU leta 2035 nehala proizvajati avtomobile na gorivo, gre za povsem drugačno težavo. Medtem ko nemška avtomobilska industrija pri klasičnih avtomobilih ostaja konkurenčna, se pri električnih avtomobilih ne more kosati s Kitajci. Ne gre več za to, *kako* kaj proizvajaš, temveč *kaj*.

Druga pomembna razlika so novi tekmeci. Nemčija je bila tako uspešna s svojo proizvodnjo, namenjeno izvozu, ker je bila v tem edina. Večji del obdobja obsežne globalizacije med letoma 1990 in 2020 ni imela tekmeca kot industrijska proizvajalka. ZDA, Britanija in Francija so se umaknile, Kitajska je še zaostajala. Po pandemiji je preostali svet spet odkril strojno industrijo in začel posegati na teren, ki si ga je nekoč lastila Nemčija. Ameriški predsednik Joe Biden je uvedel zakon za zmanjšanje inflacije, ki je s subvencijami pomagal podjetjem, na primer na področju zelenih tehnologij, da vrnejo proizvodnjo v ZDA. Tudi Kitajska je spremenila svoj model gospodarske rasti in začela subvencionirati proizvodnjo za izvoz namesto naložb v infrastrukturo.

Svet se je spremenil, Nemčija pa se ni. To je pripoved o nespretnem vodenju industrijskega kapitalizma ter zgrešeni oceni tehnologije in geopolitike. Hkrati gre za pripovedi in mite, ki si jih pripovedujemo na državni ravni in v katere

časoma začnemo verjeti. Kot vse tragedije se tudi ta pripoved začne v dobrih časih.

Po združitvi Zahodne in Vzhodne Nemčije so nastopili takšni dobri časi. V tem obdobju pa že vidimo znake tega, kar je šlo pozneje narobe. V začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja je bila telekomunikacijska industrija v Nemčiji še vedno precej okostenela. Državna pošta – Deutsche Post – je bila tudi nacionalni telefonski operater. Telefonija je bila v Nemčiji zelo analogna. Ne glede na to, ali ste imeli telefon s staromodno okroglo številčnico ali s tipkami, je trajalo nekaj časa, da je analogna centrala vzpostavila zvezo. Kdor je dovolj star, se še spominja klikanja – pri številki devet je kliknilo devetkrat. Zato telefonska številka za klic v sili v celinski Evropi ni 999, temveč 112 – štirje kliki namesto sedemindvajsetih.

V ZDA so medtem že uvedli digitalne telefonske centrale, zato so se telefonski klici takoj povezali. Ko sem konec osemdesetih let prejšnjega stoletja potoval po Ameriki, sem na svoje presenečenje – naivno – ugotovil, da so krajevni klici brezplačni, medtem ko so v Nemčiji stali triindvajset pfenigov, medkrajevni pa še precej več.

Sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja sem se kot mlad tuji dopisnik časnika *Financial Times* v Nemčiji med začetkom obdobja velike liberalizacije telekomunikacij odpravil na potovanje s Siemensom. Leta 1995 so Deutsche Telekom odcepili od Deutsche Post in ga privatizirali. To je pomenilo tudi začetek kratke faze nemškega delničarskega kapitalizma – nekaj podobnega, kot se je desetletje prej zgodilo v Združenem kraljestvu.

V tem času je povpraševanje po storitvah mobilne telefonije in telekomunikacijski infrastrukturi hitro naraščalo. Siemens je bil glavni nemški proizvajalec telekomunikacijske opreme, vključno s prvo generacijo mobilnih telefonov, ki so omogočali le nekaj osnovnih storitev, na primer pošiljanje besedilnih sporočil. Bili so tudi veliko večji in težji od sodobnih pametnih telefonov. Med potovanjem sem enega od vodstvenih delavcev pri Siemensu vprašal, kakšne načrte imajo glede mobilnih telefonov. Vzvišeno mi je odgovoril: »Mislite na tiste naprave, ki jih ljudje nosijo s seboj?« Izražal je nedvoumno prepričanje, da to ni nekaj, s čimer bi se ukvarjali resni ljudje, kakršen je on. Pojasnil mi je, da zaslužek ni v potrošniškem delu trga, temveč v omrežni tehnologiji. Pri Siemensu so tedaj pravkar izdelali najsodobnejšo analogno telefonsko centralo, ki pa ji je bilo usojeno, da postane zadnja tovrstna centrala in ji ostane le še muzejska vrednost. Ni se zavedal, da bo digitalna tehnologija premagala analogno ter da je prihodnji zaslužek dejansko v pametnih telefonih.

Danes se ni težko posmehovati nemškemu zaostajanju v digitalnih tehnologijah, če pa se zavedamo zgodovinskega razvoja, je to vendarle težko razumeti. Digitalna revolucija se je v 20. stoletju dejansko začela v Nemčiji. Nemški fiziki – Max Planck, Max Born, Erwin Schrödinger, Werner Heisenberg – so bili vodilni v razvoju kvantne mehanike, ki je omogočila tako razvoj jedrske bombe kot polprevodnikov. V filmu Christopherja Nolana *Oppenheimer* vidimo prizor, v katerem danski fizik Niels Bohr glavnemu junaku v mladih letih svetuje, naj študira v Göttingenu. Univerza v Göttingenu je bila v tistem času najznamenitejša nemška univerza. Dala je

sedeminštirideset Nobelovih nagrajencev, med njimi tudi svetovno znana fizika Borna in Heisenberga. Enako pomembno vlogo je imela pri matematiki – na njej so delovali na primer Carl-Friedrich Gauss, Bernhard Riemann, David Hilbert in Emmy Noether.

Vse to pa se je spremenilo, ko so na oblast prišli nacisti. Mnogi znanstveniki so pobegnili v ZDA, ki so tedaj na znanstvenem področju močno zaostajale. Med 2. svetovno vojno in po njej so ZDA postale središče raziskav v kvantni fiziki, ki je temelj sodobne digitalne tehnologije in digitalnih komunikacij, njihova vodilna vloga pa še danes ostaja neizpodbitna. Podobno se je zgodilo z avtomobilskim motorjem z notranjim zgorevanjem, ki ga je izumil Gottlieb Daimler v poznem 19. stoletju. Nemčija je s to tehnologijo ostala vodilna še krepko v 20. stoletje. Ob tem pa se je treba zavedati pomembne razlike: doba avtomobilov na tekoča goriva se izteka, medtem ko se je digitalna doba šele dobro začela.

Po 2. svetovni vojni je na nemških univerzah močno primanjkovalo fizikov in matematikov, na nekaterih področjih pa je Nemčija ohranila vrhunski položaj – zlasti v strojništvu, elektrotehniki in kemiji. Med zgodnjim obdobjem računalništva v sedemdesetih letih 20. stoletja je Nemčija še vedno nekaj pomenila. (SAP, eno od podjetij, ki so jih takrat ustanovili, je še danes velikan na področju programske opreme in edini pomemben nemški predstavnik globalne tehnološke industrije. Med petdesetimi največjimi tehnološkimi podjetji na svetu je edino nemško. V EU so tri, vključno s SAP.)

Približno v tistem času so nemške oblasti začele dojemati pomembnost digitalne tehnologije. Odbor, ki ga je nekdanji

kancler Willy Brandt imenoval v zgodnjih sedemdesetih letih, je določil načrt za uvedbo optičnih omrežij, potrebnih za prihajajočo računalniško dobo. To je bila ena od redkih potez, ko je nemško politično vodstvo pravilno dojelo, v katero smer bo šel prihodnji razvoj, in tako verjetno sprejelo najpametnejšo tehnološko odločitev sodobnega časa. Če bi se Nemčija držala načrtov, ki so jih pripravili znanstveniki, bi imela pri vzpostavitvi digitalnih omrežij več let prednosti pred vsemi drugimi zahodnimi državami, nemško gospodarstvo pa bi bilo danes povsem drugačno.

Spominjam se, kako so v podjetju mojega očeta v drugi polovici sedemdesetih let nabavili računalnik italijanskega podjetja Olivetti – velikansko napravo, ki je zasedala polovico laboratorija. Programska oprema nemškega podjetja SAP je omogočala hitrejše obdelovanje računov, plač, logistike in računovodstva. Ko sta se v osemdesetih letih pojavila osebna računalnika IBM PC in potem Apple Macintosh, so Nemčija in druge evropske države začele nepreklicno zaostajati za ZDA. Poglavitna težava Nemčije pa ni bila v tem, da ni izumila osebnega računalnika, temveč v tem, da je še naprej stavila proti digitalizaciji sveta.

Ko je leta 1982 vlado prevzel Helmut Kohl, je dajal prednost projektom s pričakovanimi rezultati v okvirih omejenega političnega časa. S francoskim predsednikom Françoisom Mitterrandom je podprl kabelsko televizijo z visoko ločljivostjo, analogno tehnologijo, za katero sta bila oba voditelja prepričana, da bo gledalcu ponujala izjemno doživetje. Kot pri mnogih podobnih projektih je izvajanje trajalo dlje od pričakovanj, pojavljale so se nepredvidene tehnične in regulativne

težave. Leta 1990, med svetovnim nogometnim prvenstvom v Italiji, je italijanska državna radiotelevizija RAI prenašala posnetke nogometnih tekem v visoki ločljivosti, vendar so jih predvajali le v osmih italijanskih kinematografih. Tehnične zahteve so se izkazale za nepremostljive in analogno HDTV so leta 1993 opustili.

Leta 1995 je Nicholas Negroponte, tedanji vodja medijskega laboratorija na MIT, objavil zelo vplivno knjigo *Being Digital* (Digitalno). V njej je pojasnil, kako bodo digitalne tehnologije vplivale na vse vidike našega življenja, in poudaril, da nikakor ne gre le za namizne računalnike. Pojasnil je tudi, zakaj so analogne tehnologije, kot sta televizija visoke ločljivosti in Siemensova analogna telefonska centrala, v dobi hitrega razvoja digitalnih alternativ obsojene na propad. Knjiga je pomembno vplivala na ameriška podjetja in univerze pri izkoriščanju priložnosti, ki so se kazale v prihodnosti.

Njen vpliv v Evropi je bil z izjemo enega nesrečnega vidika veliko manjši. Z digitalno revolucijo v zadnjem desetletju prejšnjega stoletja in liberalizacijo telekomunikacij v Evropi je prišlo do kratkoživega finančnega balona, znanega kot »internetni balon«. Ta pojav je bil še posebno močan v Nemčiji, kjer se je navdušenje nad internetnim balonom osredotočilo na novo borzo za nizkocenovne delnice – tako imenovani Neuer Markt. Na tej borzi se je pojavilo veliko novih tehnoloških podjetij, večinoma z vprašljivo vrednostjo, na katera so veliko stavili navadni varčevalci in vlagatelji. Mediji in samooklicani tržni guruji, ki so zaslužili z vprašljivim svetovanjem, so spodbujali špekulacije. Videti je bilo kot sodobna različica razvpitega nerazumnega cenovnega balona

tulipanov – tako imenovane »tulipanomanije« na Nizozemskem v 17. stoletju.

Kot član ekipe, ki je leta 2000 začela izdajati *Financial Times Deutschland*, sem takrat živel v Hamburgu in sem z vse večjim zanimanjem spremljal živahno dogajanje. Spominjam se, kako sem se nekega poznega večera na hamburški železniški postaji usedel v taksi. Ko je voznik izvedel, da sem finančni novinar, me je takoj vprašal, ali imam kakšen nasvet glede javne ponudbe določenega podjetja, ki naj bi se kmalu pojavilo na Neuer Markt. Ni bil ravno zadovoljen, ko sem mu povedal, da nič ne vem in da me to ne zanima ter da imam svoje prihranke v standardnem naložbenem skladu. Pomislil pa sem, da je šlo vse verjetno nekoliko predaledč, če taksisti sprašujejo o nakupu delnic novih podjetij – sploh pa v Nemčiji. Kmalu zatem se je trg začel sesuvati. Indeks borze Neuer Markt je marca 2000 dosegel najvišjo vrednost 9666 točk, do oktobra 2002 pa je padel na 318 točk, kar pomeni 96-odstotno izgubo. Zlom je bil podobnih razsežnosti kot tulipanomanija – v nekaterih pogledih je bil še hujši, saj je bila večina podjetij na Neuer Markt povsem brez vrednosti. Kdor je imel leta 1637 v Amsterdamu smolo, je vsaj obdržal tulipane.

To je bila prva izkušnja nemške javnosti z digitalnim svetom, zato je bila razumljiva splošna reakcija, da se to ne sme nikoli več zgoditi. Internetni balon je počil tudi v ZDA, vendar se razvoj interneta ni ustavil. Nasprotno, začela se je nova faza digitalne industrije, v kateri so se pojavile velike digitalne korporacije – Amazon, Apple, Google in Facebook.

Nemčija je še vedno imela svojo klasično industrijo. Ljudje delajo to, v čemer so dobri, enako pa se dogaja v skupnosti,

v državi. ZDA imajo digitalno industrijo in Hollywood. Francija ima hrano in modo. Velika Britanija ima finance. Nemčija se je specializirala za avtomobile, strojništvo in kemijsko industrijo. V času združitve je v Nemčiji delovalo nekaj najpomembnejših industrijskih podjetij na svetu, na primer Siemens, Volkswagen, Mercedes-Benz, BMW, Continental, Hoechst, BASF, Bayer, Linde, Mannesmann in Bosch.

Poleg teh velikanov je bilo na tisoče srednje velikih podjetij, običajno v družinski lasti, ki so praviloma delovala v tržnih nišah. Mnoga od njih so veljala za skrite sile gospodarstva. Pogosto so bila vodilna na svetu v svoji specializaciji – na primer pri krogličnih ležajih, hidravlični opremi, preciznem orodju in še marsičem. To so bila izjemno uspešna podjetja, nekatera so še danes. Mnoga od teh podjetij so se v podjetniški in inovativni povojni Nemčiji razcvetela v tehnološke svetovne prvake. Gospodarski čudež je bil povsem resničen.

V ta prostor pa je vdrla nova tehnologija, ki so jo izumili in izdelali drugi. Ameriški ekonomist in novinar Paul Krugman je nekoč zapisal, da pravo korist od trgovine prinaša uvoz, ne izvoz. Težko si je predstavljati pogled na gospodarstvo, ki bi se bolj razlikoval od nemškega razmišljanja o gospodarskem uspehu. Nemci so uspeh opredeljevali v okvirih izvoza. Krugman pa poudarja, da uvoz omogoča potrošnjo blaga in storitev, ki jih sami ne znamo proizvesti ali pa jih ne zmoremo proizvesti z dobičkom. Enako velja za digitalne tehnologije. Morda tega ne izdelujete sami, morda pa to uporabljate ali kupite manjšinski delež v podjetju, ki to izdeluje. To je bilo Negropontejevo sporočilo: digitalne tehnologije vdirajo v analogni svet. Nemška podjetja tega niso videla, prav tako

tega niso dojele nemške vlade – ko pa so, so prišle do napačnih sklepov in so vztrajale pri obstoječem.

Dober primer vdora digitalnih tehnologij je sodobni mobilni telefon. Pametni telefon omogoča funkcije, za katere je bilo prej potrebnih več mehanskih, električnih in drugih naprav – fotoaparati, svetilka, kompas, zemljevid, imenik in seveda tudi telefon –, mnogih izdelanih v Nemčiji. Pametne ure lahko že merijo srčni utrip in izdelajo dolgoročni elektrokardiogram. Digitalne naprave lahko že zdaj spremljajo naše spanje, čeprav ne brezhibno. Leta 2024 se bližamo uvedbi pametnih ur, ki bodo merile krvni tlak. Pametni telefon vsebuje senzorje, nima pa mehanskih sestavnih delov.

Digitalna tehnologija prevzema tudi najpomembnejšo nemško industrijo – proizvodnjo avtomobilov. Avtomobil bo vedno potreboval kolesa in gredi, ki se vrtijo, vendar sodobni električni avtomobil v osnovi ni več mehanski izdelek. Večina njegove vrednosti leži v programski opremi in bateriji.

Ko programska oprema vdira na področje klasične strojne opreme, se vedno pojavijo nova podjetja. Današnji digitalni velikani so razmeroma nova podjetja. Računalnika ni izumil ameriški proizvajalec pisalnih strojev Smith Corona. Pri tem podjetju so skušali svoje pisalne stroje nadgraditi z računalniškimi zmogljivostmi in jim je to še kar lepo uspelo. Vendar niso znali razmišljati dlje od pisalnega stroja. Ta strategija je dobro delovala do konca osemdesetih let prejšnjega stoletja – potem pa nič več.

Nemčija se otepa s podobnimi težavami. Predolgo se je oklepala starih tehnologij in starih podjetij. Inovacije so se dogajale le v obstoječih podjetjih, določali so jih v podjetjih

VW, BMW in Mercedes. Tudi to je nekaj časa delovalo – potem pa nič več.

Digitalni svet določajo zagonska podjetja. Ta podjetja potrebujejo podporo močnega kapitalskega trga, pretežno morajo biti prepuščena samim sebi in jih ne sme obremenjevati birokracija. Nemčija ima odlično podporno mrežo za obstoječa podjetja, ne pa tudi za zagonska podjetja. Manjka ji sodobna panoga tveganega kapitala. Subvencije so namenjene velikim podjetjem s pravnimi oddelki, ne pa podjetnikom, ki se posvečajo svojemu poslu. Velika podjetja so se sposobna spopadati z birokracijo, malim podjetjem pa je to pogosto pretežko.

Od prvih let novega tisočletja se je razkorak med Nemčijo in preostalim svetom še povečal. Leta 2013 je Angela Merkel internet imenovala *Neuland* – »neraziskano ozemlje«. Takrat je bil iPhone star že šest let, v ZDA so uvajali splet 3.0. Začela se je revolucija množičnih podatkov. Nemčija je že zaostajala na vseh področjih digitalnega razvoja, od optičnih omrežij in mobilnih komunikacij do digitalnih tehnologij v šolah in umetne inteligence. Nemški zdravstveni sistem in policija še danes uporabljata faksirne naprave.

V mnogih pogledih je nemški izvirni greh zavračanje sodobnih tehnologij. Nemški direktorji in politični voditelji so še naprej vztrajali pri slabih tehnoloških, geopolitičnih in gospodarskih pristopih ter pri ideologiji, ki gospodarstvo na splošno enači z industrijo. Zato je v celotni nemški gospodarski razpravi najbolj izpostavljen pojem konkurenčnosti, ki je zelo pomembna za podjetja, vendar se redko uporablja za države. V gospodarskih razpravah v Združenem kraljestvu

ali Združenih državah o njem skoraj ne govorijo. V Nemčiji skoraj ne govorijo o čem drugem.

Pred kratkim sem naletel na knjigo Hansa-Olafa Henkla, nekdanjega predsednika lobistične skupine za Zvezo nemške industrije, ki je pozneje kot član skrajno desne stranke AfD postal poslanec Evropskega parlamenta. V knjigi je Nemčiji očital, da je izgubila tekstilno industrijo, vendar pri tem ni omenil, da to velja tudi za vse druge države zahodnega sveta. Če bi razumel teorijo relativnih primerjalnih prednosti Davida Ricarda, bi vedel, da je povsem normalno, da razvite države izgubijo določene sektorje, pri katerih jih prehitijo države v razvoju. V Nemčiji pa se je uveljavil Henklov pogled, ki se zoperstavlja Ricardu. Večja konkurenčnost naj bi bila rešitev za vsako gospodarsko krizo.

V obdobju od leta 2005 do približno 2015 je kazalo, da je ta zaverovanost v konkurenčnost uspešna. To je zgodba o sodobnem nemškem gospodarskem čudežu, ki je marsikoga presenetila. Nemčiji je zaradi vrste naključij uspelo zastareli industrijski model podaljšati še za nekaj let. Na prvi pogled se zdi, da to desetletje negira mojo zgodbo. Ko se poglobimo, pa vidimo, da to desetletje ni toliko izjema, ki potrjuje pravilo, temveč obdobje, ki je postavilo temelje za prihodnjo krizo.

Okrevanje se je začelo z reformami trga dela kanclerja Gerharda Schröderja leta 2003. Eden od učinkov je bilo dolgo obdobje umirjanja rasti plač. Pripadniki »baby boom« generacije, stari med štirideset in petinpetdeset let, so imeli zadovoljiv življenjski standard, vendar so se bali brezposelnosti. Mnogi bi pri tej starosti težko našli drugo primerno zaposlitev. Najpomembnejša reforma je bila zmanjšanje

socialnih prejemkov za prebivalce, ki so zavrnilo ponudbo za zaposlitev. Reforme in umirjanje rasti plač do neke mere mogoče pojasnijo, kako je nemškimi podjetjem v tem obdobju uspelo izboljšati konkurenčnost v primerjavi s preostalo Evropo in svetom.

Nemški industriji so dodatno pomagali poceni plin iz Rusije, liberalizacija kontejnerskega ladijskega prometa in logistike ter globalizacija, ki je potrebovala nemške tovarne in stroje. Nemškimi podjetjem je globalna revolucija dobavnih verig močno koristila.

Zaradi hitrega gospodarskega vzpona Kitajske in drugih azijskih tigrov se je močno povečalo povpraševanje zlasti po industrijskih obratih in strojih, torej prav po tehnologiji, za katero je Nemčija specializirana, druge države pa niso imele primerljive ponudbe. Kitajska in Indija sta s svojimi izdelki preplavili svetovne trge. Nemčija je Kitajsko in Indijo preplavila s proizvodno opremo, izdelano v Nemčiji. To je nekaj časa koristilo vsem. Potem pa nič več.

Tudi kriza evra, ki se je začela leta 2010, je nemški industriji prinesla koristi, čeprav nepričakovane. Krizo je sprožila – čeprav je ni povzročila – velika prekoračitev grškega primanjkljaja v javnem sektorju konec leta 2010. Kriza se je razširila po obrobju evroobmočja in do leta 2012 celo ogrozila njegov obstoj. Takratni predsednik Evropske centralne banke Mario Draghi je posredoval in podal svojo znamenito izjavo, da bo storil vse potrebno, da reši evro. Kriza je povzročila obsežno devalvacijo evra v primerjavi z dolarjem, kar je še dodatno povečalo konkurenčnost nemške industrije, saj se je izvoz pocenil.

To sem včasih imenoval »strategija siromašenja sosedov« – sprejetje monetarne unije, da določimo menjalni tečaj s svojimi trgovinskimi partnerji, nato pa znižamo plače, da izboljšamo svojo konkurenčnost. Tudi to je nekaj časa delovalo izjemno dobro – potem pa nič več.

A nekaj časa je vse nenadoma delovalo v prid nemški industriji – plin, menjalni tečaj, globalizacija in revolucija globalne logistike. V nemških in mednarodnih medijih so opevali nov *Wirtschaftswunder* – »gospodarski čudež«. Oznaka evropske bolnice je že zdavnaj prešla na druge.

Toda prav v tem času – po letu 2010 – je Nemčija sprejela številne resnično slabe odločitve. Povečala je svojo odvisnost od ruskega plina. Premalo je vlagala v optična vlakna, digitalno infrastrukturo in digitalno tehnologijo. Še bolj se je zanašala na izvoz. V drugi polovici prejšnjega desetletja je več let beležila presežke na tekočem računu za več kot 8 odstotkov gospodarske proizvodnje. Za gospodarstvo takšne velikosti je to neverjetno.

Vse to je del tega, čemur pravim neomerkantilistična miselnost. Neomerkantilizem ni določena politika, temveč sistem. Vsi v Nemčiji so podpirali ta sistem. Glavna protagonista sta bili dve največji strankarski skupini: Krščanski demokrati (CDU) Angele Merkel in njena bavarska sestrška stranka CSU ter Socialdemokrati (SPD). Socialdemokrati so v nemški vladi sodelovali vse od leta 1998 z izjemo štiriletne prekinitev. Na določeni ravni je cilj neomerkantilizma ustvarjanje velikih izvoznih presežkov. To je izvedba francoske trgovinske politike 18. stoletja v 21. stoletju, ob tem pa podjetja iz

19. stoletja uporabljajo tehnologijo iz 20. stoletja. Tudi to je nekaj časa delovalo – potem pa nič več.

Stari in novi merkantilisti ne zaupajo novim, prelomnim tehnologijam. Radi trgujejo s fizičnim blagom. Merkantilistična miselnost gre z roko v roki s tehnofobijo. Če to dvoje združimo, dodamo nekaj davčnega in monetarnega konservativizma ter protekcionistični finančni model, dobimo jedrnat opis nemškega gospodarskega modela.

Podpora neomerkantilističnemu modelu presega okvire politike in se odraža tudi v tem, kako mediji poročajo o gospodarstvu. Časniki pišejo o presežkih podobno kot o nogometu. Nemški mediji so Nemčijo več let zapored proglašali za *Export-Weltmeister*, »svetovno prvakinja v izvozu«, čeprav ta kategorija nima gospodarskega pomena. To je bilo opevanje gospodarskega neravnovesja ter politične in gospodarske odvisnosti, ki se je pozneje izkazala za zelo nezdravo in drago.

Notranjepolitični ustreznik neomerkantilizma je korporativizem. Če naj država izvaja merkantilistično politiko, mora sodelovati s podjetniškim sektorjem. Tako leve kot desne vlade so državno politiko več desetletij podrejale interesom določenih industrijskih prvakov. Izvršni direktorji teh izbranih panog so imeli privilegiran dostop do vlade – nasprotno od Karla Albrechta, podjetniškega antijunaka mojega rodnega kraja. Včasih je bilo videti, kot da imajo vodilni iz avtomobilske industrije lastne ključne berlinske kanclerske palače.

Zaradi tega se napake pri presoji v podjetniškem sektorju še okrepijo. Vsi delujejo kot prijateljska skupnost, vsi verjamejo v stari industrijski model. Če verjamete – kot še danes verjamejo številni Nemci –, da uspešno gospodarstvo potrebuje

proizvodnjo avtomobilov z notranjim zgorevanjem, morda ne boste opazili bližajočega se električnega avtomobila, ki vas bo povozil. Vodje nemške avtomobilske industrije – sami moški – so prvotno električne avtomobile videli kot dekliške igrače. Nekdanji predsednik uprave Volkswagna Ferdinand Piëch je dejal, da v njegovi garaži ni prostora za električne avtomobile. Takšno stališče je imel tudi Siemensov direktor, ki je pametni telefon omalovažujoče imenoval »napravico«. Vsi ti so zagrešili nekaj, kar imenujem »napaka Thomasa Watsona«. Watson je bil v štiridesetih letih prejšnjega stoletja direktor podjetja IBM, ki je med drugim izjavil, da svet ne bo potreboval več kot pet računalnikov.

Watsonovi nasledniki se s tem niso strinjali in so izumili osebni računalnik. Težava je v tem, da v merkantilističnem svetu ob napačni presoji ni nikogar, ki bi jo popravil. Vsi so v istem čolnu. Nemška vlada se je dogovarjala z avtomobilsko industrijo in proizvajalcem celo pomagala, ko so namestili naprave, ki so preslepile programsko opremo pri preverjanju izpušnih plinov. Nemška avtomobilska industrija je zašla v nedopustnih skrajnosti, da bi stari tehnologiji pomagala preživeti še nekaj časa, namesto da bi vlagala v programsko opremo ali električne baterije ali v podjetja, ki jih proizvajajo. Neomerkantilisti v nemški vladi so slabe odločitve ene industrije pretvorili v slabe odločitve za celotno državo. To ni bil le primer piva in sendvičev, kot so korporativizem opisovali v Združenem kraljestvu, temveč gospodarstvo v slogu ruske rulete.

Industrijski politiki ne nasprotujem kar počez. Industrijska politika je lahko uspešna – kot na primer podpora ZDA polprevodnikom v petdesetih letih prejšnjega stoletja

ali evropska ustanovitev Airbusa leta 1970. V Nemčiji pa je industrijska politika delovala proti diverzifikaciji gospodarstva. Nemčija je ustvarila skupno tveganje, ko je stavila na vrsto medsebojno povezanih tehnologij. Stavila je na bakrene kable, medtem ko so pametni vlagatelji stavili na optična vlakna. Kohl je stavil na HDTV. Schröderjeva vlada je prodajala licence za mobilne telefone, da bi povečala državne prihodke na račun omrežne pokritosti – težava, ki vztraja še danes. Angela Merkel je pospešila zapiranje jedrskih elektrarn in zagovarjala energetske politiko svojega predhodnika. Za naštevane zgrešene politike sedanje vlade Olafa Scholza (ki je konec leta 2024 dobila nezaupnico, op. ur.) pa bi potrebovali kar celo poglavje. Avtomobilska industrija je dober zgled skupnega tveganja. Če pade, potegne za seboj celo vrsto drugih dobaviteljskih panog.

Zato so gospodarske težave Nemčije »strukturni upad«, izraz, ki ga je izumil ameriški ekonomist Edmund Phelps. Strukturni del tega upada se nanaša na gospodarski model, ki se ga je Nemčija vse predolgo oklepala. Cikel dobrih in slabih časov se bo še dogajal, vendar bo strukturni upad vztrajal, – če se model ne bo spremenil. Ta sprememba pa bi se morala začeti z drugačnim pogledom na gospodarstvo, ki ne bi bilo omejeno na konkurenčnost.

Ta knjiga pripoveduje o propadu neomerkantilizma, začeti pa je treba pri denarju. Nemški bančni sistem je jedro nemške gospodarske izjemnosti. V nekaterih pogledih je najbolj nenavaden in presenetljiv del zgodbe. Velik del vsega drugega je sledilo iz tega.